

ירמיהו כנביא לגויים

"בטרם אֶצְוֶךָּ בבוטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך **נביא לגויים** נתתיך"
(ירמיה, א', ה).

פסוק זה פותח את נבואת ההקדשה של ירמיהו, והנביא מוגדר בו כ**נביא לגויים**. תפקיד זה נתפרש בפסוק החותם את ההקדשה: "ראה הפקדתיך היום על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטועי" (י) - ירמיהו ממונה על גורלן של ממלכות העמים, לחורבן ולתקומה. והדברים תמוהים, שהרי אינם עולים בקנה אחד עם תוכן הספר כולו: עיון בספר ילמדנו שתפקידו המרכזי של ירמיהו היה להינבא לעם ישראל על החורבן הקרב ולהזהירו מפניו, ובזה רוב בניין הספר ורוב מניין הנבואות והפרקים. נבואות ירמיהו על הגויים מספרן כעשר¹. תחילתן בנבואה לגויים כולם (פרק כ"ה), סופן בנבואה לבבל (פרק נ"א), וביניהן פרקים כ"ז, מ"ו, מ"ז, מ"ח ומ"ט, שבהן נבואות העוסקות בצורה פרטנית יותר בכל גוי בפני עצמו. אך ודאי שעיקר עניינו של הספר הוא נבואות על יהודה וירושלים. מדוע אם כן, זכה ירמיהו לתואר ולהגדרה של נביא לגויים?

כדי להבין את הדברים כראוי, עלינו לראותם במרקם הכללי ובהקשר של התקופה שבה נאמרו. ירמיהו עתיד להיות נושא דבר ה' בעולם בתקופה אשר בראייה היסטורית לא היה לה את ורע בקודמותיה מבחינת התהפוכות הבין לאומיות שטמנה בחובה. עלייתה של בבל על במת ההיסטוריה הייתה אירוע חסר תקדים בתולדות האנושות (הן מבחינת העצמה והן מבחינת המשמעות שנלוותה לכך)². גם המעצמות אשר קדמו לה, אשור ומצרים, לא הגיעו לעצמתה של בבל ולהשפעתה. ביטוי לכך ניתן למצוא בדברי הנביאים. בבל זוכה ליחס שונה מן האומות והמעצמות אשר היו לפניו, יחס חסר תקדים בחריפותו, בביקורת שבו ובעצמת הפורענות. אין דין נבוכדנצר וממלכתו כדין סנחריב, פרעה, או כל מנהיג אחר של מעצמה.

הנביא ישעיהו ניבא על גודל מלך אשור ופחדו על העמים, ואומר: "הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו ועלה על כל אפיקיו

¹ שאלת מספרן של הנבואות תלויה בחלוקתן, והדבר נתון לפרשנויות שונות; ומכל מקום מועטות הן ממספר הנבואות על יהודה וישראל. אם נשווה את ירמיהו לישיעיהו וליחזקאל, נגלה שמספר נבואות הגויים בכל אחד משלושת הספרים דומה, ולא ניתן לפתור את שאלתנו בטענה שהתואר 'נביא לגויים' הוא תואר יחסי. יתרה מזאת: בספר ישעיהו שנים עשר פרקים הכוללים ארבע עשרה נבואות על הגויים, וחלקן היחסי גדול יותר מזה שבירמיהו. בספר יחזקאל המצב דומה לירמיהו; ואף יונה ונחום, שכל נבואותיהם נאמרו על הגויים, לא זכו לתואר הזה.

² גם בספר דניאל ניתן למצוא ראיות לכך שממלכת בבל הייתה מעצמה אדירה בצורה חסרת תקדים, בעלת הגמוניה כלל עולמית בלתי מעורערת (לפחות בתקופה מסוימת).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

והלך על כל גדותיו... רעו עמים וחתו, והאזינו כל מרחקי ארץ התאזרו וחתו התאזרו וחתו" (ישעיה, ח', ז, ט). בתוכחה לאשור - "הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי... והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט... היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו כהניף שבט את מרימיו כהרים מטה לא עץ. לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון ותחת כבודו יקד יקד כיקוד אש... ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם" (י', ה-ט). זו אחת מן הנבואות הבולטות על אשור, אשר כחברותיה היא רוויית זעם וביקורת, אולם עדיין שומרת על המושגים המקובלים בנבואה, הן מבחינת התוכחה המתבקשת והן בעצמת הפורענות המתאימה למציאות כזו. חוזר בה מוטיב ידוע באירועים כאלו - שבט זעמו של הקב"ה חורג מן התפקיד המיועד לו³.

אולם, אם נתבונן בנבואה על בבל, פני הדברים שונים לגמרי, והנימה חריפה שבעתיים: "והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדס ואת עמרה" (ישעיה, י"ג, יט). וגולת הכותרת של משא בבל בישעיהו היא הביקורת האישית על נבוכדנצר - "מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה, רדה באף גוים מרדף בלי חשך. שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רפאים כל עתודי ארץ הקים מכסאותם כל מלכי גוים... איך נפלת משמים הילל בן שחר נגדעת לארץ חולש על גוים" (ישעיה, י"ד, ו, ט, יב) ועוד כהנה וכהנה. הנביא איננו חושך את שבט לשונו מנבוכדנצר ועמו (שם, יט-כג). בפסוקים יג-יד אומר הנביא: "ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון. אעלה על במתי עב אַדְמָה לעליון" - בפסוקים אלו מצוי מוקד הבעיה.

ככלל, הביקורת והנימה השלטת במשא בבל חריפה שבעתיים מנבואות דומות על גויים אחרים. גם בנבואת ירמיהו על בבל (פרקים נ"א-נ"ב) שולטת נימה חריפה זו, וניתן למצוא בה ביטויים אשר ממחישים את עצמתה האדירה של האימפריה הבבלית: "פטיש כל הארץ", "הר המשחית". קצרה היריעה מלהכיל את מסכת הזעם והעברה המשולחת בבבל בפרקים אלו.

עלייתה של בבל נתפסה כתופעה חסרת תקדים, הן מבחינת הממדים שהגיעה אליהם, הן בעצמתה ובהצלחותיה הצבאיות⁴. לא בכדי אמר נבוכדנצר בלבו "אַדְמָה לעליון". המציאות שנוצרה כמעט לא הותירה ספק בלב האנושות: מלך אשר מגיע להישגים כאלה, מלך אכזר וחזק אשר אין איש עומד בפניו - האין הוא האל האמיתי? זו הייתה הסכנה החמורה ביותר שהייתה טמונה בעלייתה של בבל. מסיבה זו היה צורך שיקום נביא לגויים, לגויים כולם ולא דווקא לעם ישראל, להודיע קבל עם ועולם שהמציאות הזו - אף היא מציאות אלוהית ומשמים נגזרה, למרות גודלה של בבל ולמרות מחשבות האלוהות

³ ראה זכריה, א', טו; חבקוק, פרק א'; וברמו גם בברית בין הבתרים (בראשית, ט"ו, יד) ביחס לפרעה ולמצרים.

⁴ ראיות לכך ממקורות חיצוניים רבים, ולא נביאם כאן.

של מלכה. זו הייתה תכלית תפקידו של ירמיהו, למנוע חילול השם עצום שעלול היה להיגרם עם עלייתה של ממלכת בבל⁵. ירמיהו הוקדש כנביא בשרשרת הנביאים שניבאו לישראל מכניסתם לארץ ועד שיבת ציון, אך לנוכח המציאות. הבין לאומית שנולד לתוכה, תפקידו כנביא לעמים כולם היה מהותי וייחד אותו מנביאים אחרים⁶. זהו תפקיד העומד בפני עצמו, ואין הוא תלוי בנבואות ירמיהו לישראל על החורבן ועל עניינים אחרים. היותו של ירמיהו נביא לגויים איננה נמדדת במספר הנבואות אשר ניבא עליהם, אלא **במהות** תפקידו ושלחותו: להודיע שמציאות זו מכוונת בידי הקב"ה.

"ראה הפקדתיך היום הזה על הגוים ועל הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע" (ירמיה, א', י). ירמיהו כשליח ה' בעולם מתריע על קומן של הממלכות ועל נפילתן. על העולם לדעת כי נבוכדנצר הוא אך ורק כלי ביד ה'. הדברים באים לידי ביטוי מובהק בפרק כ"ז, שבו הנביא שולח למלכי אדום, מואב, עמון, צור וצידון, מוסרות ומוטות ומבשרם כי גם הם יהיו עבדים לנבוכדנצר: "כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם. אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה אשר על פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל **עבדי**... ועבדו אותו כל הגוים... עד בא עת ארצו גם הוא" (כ"ז, ד-ז) זהו תפקידו של ירמיהו, לבשר לגויים על היתנם בעול מלך בבל, אך להדגיש להם שזהו רצון ה'.

אלולא דמסתפינא, הייתי מרחיק לכת ואומר שירמיהו היה ניבא גם אילולא חטאו ישראל ונתחייבו גלות, וזאת על מנת לקיים את ייעודו להבהיר לעולם כולו שהמציאות ההיסטורית של שלטון בבלי בלי מצרים בעולם כולו - היא מציאות אלוהית (ככל מציאות היסטורית). ייתכן כי זו גם הסיבה לעובדה שרובו של ספר ירמיהו הוא פורענות, בניגוד לישעיהו וליחזקאל, משום שעיקר תפקידו של הספר להתמודד עם המציאות העולמית ומשמעותה.

⁵ מן הסיפורים בספר דניאל (כדוגמת סיפור הפסל בבקעת דורא בפרק ג') ניתן ללמוד רבות על שאיפותיו האלוהיות של נבוכדנצר, ועל התייחסות יוצאת דופן של הקב"ה כלפיו.

⁶ אמנם גם ישעיהו ניבא על המעצמות אשור ובבל ועל עמים אחרים (וכן גם נביאים אחרים), אך ישעיהו לא הוקדש לכך באופן מיוחד. ואף אופי נבואתו עליהם שונה: שלא כמו ירמיהו, אין הוא מודיע לעמים כיצד עליהם לנהוג ומדוע עליהם לנהוג כך.